

ПРАБЛЕМЫ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ

В. У. Барысенка

ПАЭЗІЯ РЫГОРА БАРАДУЛІНА Ў КАНТЭКСЦЕ ДУХОЎНАЙ ЛІРЫКІ ХХІ ст.

Гістарычна правільна гаварыць аб двух тыпах рэлігійнай літаратуры: праблемнай і дыдактычнай. Дыдактычная духоўная літаратура хутчэй нагадвае катэхізіс. Праблемны тып развіваецца якраз у межах мастацкай літаратуры. Традыцыя духоўнай паэзіі ў Беларусі налічвае не адно стагоддзе, не лічачы царкоўную літургічную і богаслужэбную. Яшчэ з XV ст. духоўныя вершы былі папулярныя сярод народа. Творы пісаліся па матывах Бібліі, агіяграфічных і апакрыфічных тэкстаў. Прыкладам існавання духоўнай паэзіі ў двух вымярэннях з'яўляецца творчасць Сімяона Полацкага. У XIX ст. рэлігійная скіраванасць (сюжэт, пераказ падзей Старога і Новага Запаветаў) губляе свае пазіцыі. Паэтаў больш цікавяць жанравыя магчымасці духоўнай паэзіі: споведзь, малітва. У пачатку XX ст. падчас «нашаніўскага» адраджэння паэты-неарамантыкі ўжо не толькі не звяртаюцца да традыцыйнай духоўнасці, але і спрабуюць адрадзіць ці стварыць новыя культы, тэасофскія сістэмы. У гэтым плане найбольш паказальная творчасць В. Ластоўскага. Марксізм («Рэлігія ёсць опіумам народу») і ніцшыянства («Бог памёр») несумненна ўплывалі на філасофскія пошукі мастакоў таго перыяду. Большая частка XX ст. прайшла пад знакам ваяўнічага атэізму. Культуролаг і філолаг М. М. Эпштэйн (2013) так ахарактарызаваў тагачасную сітуацыю: «Вопыт савецкага, самага масавага атэізму паказаў: там, дзе рэлігія перастае быць опіумам народу, сам опіум становіцца народнай рэлігіяй. П'янства, наркаманія, ап'яненне ўладай і ідэалагічнымі хімерамі, псеўданавуковыя “матэрыялістычныя” прымхі... Рэлігія, выцесненая са свядомасці народу, рэдукавалася да прымітыўных міфалагічных схем, кшталту культу правадыроў і пакланення іх мошчам. Чалавек застаўся вернікам, толькі вера дэградавала ад духоўна тонкага монатэізму да агрэсіўнага ідалапаклонства, а “духоўнай сівухай”, як называў рэлігію Ленін, стаў нязбыўны камунізм».

Але пачынаючы з 1960-х гадоў, перыяду «адлігі», праяўляецца тэндэнцыя звароту да дамінантнага культурастваральнага вектара літаратуры – духоўнага складніка. Гэта паэзія Ул. Караткевіча, М. Танка, Р. Барадуліна, проза В. Быкава і інш. Праўда, у гэтых выпадках можна гаварыць усё-такі толькі аб эксплікацыйным звароце да традыцый еўрапейскай і айчыннай культуры. З 1970-х гадоў у мастацтве, нягледзячы на стагнацыю, якая ахапіла грамадства, пачынаюцца працэсы, накіраваныя на новае асэнсаванне рэчаіснасці. З'явіліся авангардныя плыні ў андэграўндзе, якія разбуралі тагачасныя сацыяльныя догмы. І тады ж загучалі галасы тых творцаў, якіх цікавілі пытанні духоўнага хрысціянскага светаўспрымання. У 1970-я гады грамадства перажывала глыбокі духоўны крызіс, і зварот да філасофскіх

пытанняў не дзіўны і заканамерны. Незадавальненне знешнімі абставінамі, фальшам, адчуванне няволі прыводзяць да адраджэння рэлігійнага жыцця. Большасць твораў знаходзіць сябе ў традыцыйным хрысціянстве, але побач з гэтым назіраецца інтарэс да новых формаў рэлігійнай свядомасці (розных усходніх містычных вучэнняў, акультызму, неапаганства і інш.).

1990-я гады прыносяць новыя мастацкія арыенціры ў літаратуру. «Што датычыцца абвешчанай Ніцшэ смерці Бога, то, як паказаў вопыт ХХ ст., гэта смерць уваходзіць у прыроду самога Бога, памерлага і ўваскрэслага. “Смерцю смерць попрал” – гэта адбываецца не толькі ў евангельскай гісторыі Хрыста, але і ў наступнай гісторыі хрысціянства. Кожную “чарговую” смерць Бога можна ўспрымаць як пралог да наступнага ўваскрашэння... Нявер’е становіцца крокам на шляху веры, якая, ствараючы сабе выпрабаванні, ачышчаецца» (І. А. Чарота, 2005). Можна ўбачыць выразнае адрозненне паміж тэкстамі, напісанымі ў гады няволі знешняй, немагчымасці спавядання веры і перыядам свабоды выяўлення духоўных перакананняў. З’явілася нямала твораў, у якіх папросту эксплуатавалася царкоўная рэлігійная вобразнасць і тэматыка. Як адзначае І. А. Чарота (2005), «эпоха канца ХІХ – пачатку ХХ ст. у мастацтве адзначана, здавалася б, пошукамі выключна адрознага, індывідуальнага, што прывяло да выбуху калектыўнага. Канец жа ХХ ст. праходзіць пад знакам пошуку агульнага, аб’яднаўчага, але перамагае індывідуалізм».

Мяжу ХХ–ХХІ ст. можна назваць перыядам фарміравання ў беларускай літаратуры такой з’явы, як духоўная хрысціянская лірыка, звязаная з рэлігійнай свядомасцю, духоўнымі арыенцірамі. У гэты час грамадства вяртаецца да традыцыйнай веры беларускага народа, хрысціянства. У той жа час чалавек шукае Бога не толькі ў храме, але і за яго сценамі, у сабе, у глыбіні жыцця. Гэта прыводзіць да містычнай свядомасці, арыентаванай на паэзію – інтымную мову камунікацыі з Богам. Сапраўдная духоўная паэзія вымяраецца не колькасцю згадвання Хрыста і частотнасцю цытавання Святога Пісання, а глыбінёй веры і талентам. Гродзенскі праваслаўны святар айцец Павел Каспяровіч слухна заўважыў: «Мяне заўсёды непакоіла, што на старонках царкоўнай прэсы друкуецца тое, што быццам бы лічыцца духоўнай паэзіяй, але ёй не з’яўляецца. Думаю, што духоўная паэзія – гэта паэзія, прасякнутая духоўнасцю, і паэзія таленавітая. Дык вось, таленавітай паэзіі ў Беларусі многа, а вось прасякнутай духоўнасцю, не так шмат. І яна не заўсёды вядомая» (www.racyja.com/kultura/literaturnaya-vecharyna-dukhounaj-paez/). Хрысціянская лірыка разглядаецца айчынным літаратуразнаўствам не проста як адраджаная традыцыя духоўнай паэзіі, а як арыгінальны літаратурны феномен, як наватарская з’ява літаратурна-мастацкага працэсу ХХІ ст.

Духоўная паэзія – надзвычай складаная і далікатная сфера. Аўтару неабходна пераадолець шмат цяжкасцей, каб дасягнуць сапраўднага выніку. Па-першае, гэта праблема філалагічная: трэба аб’яднаць царкоўную ці касцельную і літаратурную мовы, асабліва ў семантычных адносінах. Па-другое, праблема рэлігійная: дакладнае самавызначэнне канфесійнай прына-

лежнасці. Па-трэцяе, праблема асобная: духоўны рост аўтара, ступень спасціжэння Бога. Літаратуразнаўца Н. Гардзіенка (2008) лічыць, што «духоўны верш па сваім рэлігійным змесце стаіць па-за імклівымі дробязямі рэчаіснасці». Асабна неабходна вылучыць паэтаў, якія жывуць унутры духоўнай традыцыі. Для іх творчасці характэрны рэгулярны ўдзел у літургіі ці імшы (у залежнасці ад канфесійнай прыналежнасці), духоўная практыка малітвы і споведзі.

Рыгор Барадулін – апошні, каму ў Беларусі надалі званне Народнага паэта. За жыццё ім было выдадзена 100 паэтычных зборнікаў, крытычных артыкулаў, эсэ, перакладаў. У 2005 г. выйшаў зборнік малітоўнай паэзіі «Ксты», які быў намінаваны на Нобелеўскую прэмію. У прадмове да кнігі ксёндз Ул. Завальнюк пранікнёна зазначыў: «Кожны чалавек звяртаецца да Бога. Адзін у думках, другі словамі малітвы просіць здароўя для дзіцяці альбо па-свойму вядзе размову з Усявышнім. Вельмі вялікая колькасць людзей просіць ласкі Божай у цяжкія хвіліны жыццёвага выпрабавання – моляцца хто як умее. Зусім няверуючага чалавека няма на ўсёй зямлі, а непрактыкуючых, апушчаных, загубленых духоўна – мноства. Звяртаюцца людзі да Бога на роднай мове, бывае, на чужой. На чужой мове моляцца многія людзі ў Беларусі – так склалася, і людзі невінаватыя. Госпад разумее і чуе ўсіх, нават думкі. “Ксты” – кніга вялікага беларускага паэта, народнага паэта Рыгора Барадуліна. Гэта ўзор духоўнай паэзіі. Паэт імкнецца наблізіцца да Усявышняга, паразважаць над пытаннямі вечнага і зямнога. Кожны чалавек рана ці позна задумваецца над імі. Але адказу няма. Бо гэта Таямніца». Філасофскія пошукі ў рэшце рэшт прывялі паэта да рэлігійна-хрысціянскіх высноў жыцця. У «Кстах» пераасэнсоўваюцца матывы з кнігі Эклезіяста, прытчаў Саламонавых і іншых тэкстаў Старога і Новага Запаветаў. Не дарэмна пачынаецца зборнік з раздзела «Ружанец». Ружанец – своеасаблівы спосаб малітвы на вяровіцы або пацерках. А першы верш у гэтым раздзеле – асноўная хрысціянская малітва ў пераўвасабленні Р. Барадуліна «Ойча наш»: «Ойча наш, што ў нябёсах, // Хай свяціцца Імя Твае // І ў зорах, і ў лёсах. // Хай прыйдзе Валадарства Твае, // Як спатоля, ...». Мы бачым, як знешняя традыцыйная форма спалучаецца з унутранай сутнасцю (рэфлексіяй пра трансцэндэнтнае), растварыўшыся ў светаўспрыманні паэта.

Д. А. Букаеў

ЖАНР ЯК ЭЛЕМЕНТ МАСТАЦКАГА ТВОРА ПРЫ ПЕРАКЛАДЗЕ

У сучаснай беларускай паэзіі сістэма жанраў не аказвае моцнага ўплыву на паэтаў, але мноства з іх у сваёй творчасці звяртаюцца да жанру як формы арганізацыі тэксту лірычных твораў. Таму паўстае пытанне аб магчымасці захавання тых асаблівасцей і абмежаванняў, якія накладваюцца на твор, у яго перакладах на іншыя мовы.

Паспрабуем паказаць асаблівасці перадачы жанравых характарыстык на прыкладзе верша Андрэя Хадановіча «Пасьямова» і яго перакладу на